

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження

Мамони Ангеліни Геннадіївни

«"Новий орієнталізм" у музиці першої третини ХХ століття
(на прикладі композиторських прочитань поезії Рабіндраната Тагора)»,
представленого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю
025 – Музичне мистецтво, галузь знань 02 – Культура і мистецтво

Дану роботу можна вважати загалом успішною спробою дослідити певне культурне явище – прояв орієнталізму в музиці першої третини ХХ століття, використовуючи комплексний науковий підхід. Уже в цьому полягає актуальність даної роботи, адже орієнталізм залишається у фокусі європейської культури й сьогодні. Актуальним видається й те, що явище орієнталізму дисертантка аналізує, спираючись на практику музичних інтерпретацій поезії Р. Тагора, реалізованих композиторами різних національних шкіл (французької, італійської, польської, української, австрійської, чеської та американської). Авторка аргументовано доводить, що, попри властиві цим композиціям відмінності, вони “демонструють певну типологічну схожість, яка проявляється у фактичній відмові від використання існуючого в західно-європейській традиції комплексу засобів музичної виразності, що репрезентує феномен орієнтального” (с. 2).

У зв’язку з цим, дослідниця намагається обґрунтувати “поняття «новий орієнталізм» для визначення того музично-стильового явища перехідного типу, яке виникає на стадії розвитку західного музичного мистецтва першої третини ХХ століття на теренах осмислення та відтворення орієнтального феномену, зокрема репрезентованого у поезії Рабіндраната Тагора” (с. 2,3), що становить мету даної дисертації. З огляду на те, що художня практика останніх десятиліть рясніє спробами запропонувати нові комбінації художнього синтезування різноманітних національно-культурних традицій і їх теоретичного осмислення, дана робота цілком вписується в цю сучасну тенденцію, що також зумовлює її актуальність.

Можна погодитися з авторкою, що у її дисертації “вперше в українському музикознавстві запропоновано авторську концепцію «нового орієнталізму» як

особливого підходу композиторів до втілення орієнтальних образів у своїх творах, в якому вони відкидають сформований в музиці західноєвропейської класико-романтичної традиції комплекс музичних засобів («орієнтальний код»)" (с. 3). Зрозуміло, що дисертантка намагається знайти свій, ще недостатньо розроблений ракурс дослідницького пошуку. Саме це й зумовлює не лише мету, а й завдання, предмет і матеріал даної дисертації.

Власне те, як сформульована мета роботи, зумовило постановку завдань, які важко було б розв'язати без залучення цілого комплексу таких методів дослідження як герменевтичний, історіографічний, джерелознавчий, компаративний, інтермедіальний, а також методів інтонаційного, жанрового, структурного та гармонічного аналізу. Серед запропонованої низки завдань найцікавішими видаються намагання «розкрити історичні і художні передумови для змін орієнтальної парадигми у добу музичного модернізму; запропонувати дефініцію «нового орієнталізму» та визначити коло художніх явищ, пов'язаних з різними аспектами його присутності у музичному мистецтві першої третини ХХ століття» (с. 3). Це зумовило цілком доречний відбір емпіричного матеріалу, а зрештою і важливу позицію новизни даної роботи, адже до наукового обігу була залучена велика кількість маловідомих творів композиторів першої третини ХХ століття, переважна більшість з яких практично не досліджувалася принаймні у вітчизняному музикознавстві, а тим більше у запропонованому ракурсі. Враховуючи заявлену мету, можна вважати загалом доцільними принципи роботи дисертантки з обраним емпіричним матеріалом.

Вирішуючи сформульовані завдання дослідження, авторка демонструє оптимальний рівень наукової коректності, успішно використовує інформацію з великої кількості опрацьованих нею переважно іноземних наукових і критичних джерел (155 з них – іноземними мовами), які “працюють” у тексті дисертації.

Аналізуючи структуру даної роботи, слід відзначити, що кожний з її розділів у цілком достатній мірі сприяє вирішенню сформульованих завдань дослідження. Можна також констатувати дотримання відповідного балансу в поданні матеріалів в усіх розділах і підрозділах.

Оцінюючи наукові результати дослідження, слід, насамперед, відзначити намагання автора переосмислити явище орієнталізму та його місце у світовій музичну практиці з позицій сучасного наукового знання. Саме це є змістом, насамперед, розділу 1 дисертації. Цілком обґрунтованими виглядають спроби дисертантки позначити різні виміри сприйняття музичного орієнталізму як явища, а також проаналізувати особливості застосування поняття “екзотизм” та його прояви в культурній практиці. У цьому ж розділі визначається ключове поняття дисертації – “новий орієнталізм”, яке дослідниця намагається інтерпретувати “крізь призму перехідності, яка дозволяє сфокусувати увагу не тільки на стильових змінах, але й на *modus operandi*, звичці діяти у той чи інший спосіб, користуючись усталеною ієрархією оцінок” (с. 52). Зрештою, авторка висловлює переконання, що поштовхом для оновлення орієнтальної парадигми стало відкриття Заходом феномена Р. Тагора, що інспірував виникнення цілого корпусу музичних прочитань його поезії, які відкрили простір для наукових інтерпретацій явища орієнталізму поза екзотичності. Як видається, таке твердження потребує додаткової наукової апробації.

Розділ 2 даної роботи присвячений творчій постаті Р. Тагора, який став відомий світу, насамперед, завдяки своїй поезії. Авторкою ретельно проаналізований й систематизований, узагальнений та осмислений величезний обсяг різномірної інформації стосовно, насамперед, сприйняття ідеалів, цінностей, образного світу Р. Тагора, особливостей поетики його літературних творів представниками різних національних культур першої третини ХХ століття. Окремо з’ясовується специфіка сприйняття його текстів у іншомовних перекладах, (у тому числі – українських) та причини активізації інтересу до них серед композиторів означеної доби. Автор справедливо звертає увагу на те, що “будучи композитором та автором окремого пісенного жанру, Р. Тагор часто застосовував музичні символи в своїй поезії в якості метафор, які теж могли стати співзвучними деяким моментам світобачення його західно-європейських сучасників” (с. 78).

Логічним продовженням дослідницької роботи є Розділ 3, в якому розглядається явище “нового орієнталізму” через його функціонування у

міжмистецьких взаємодіях, реалізованих в художніх прочитаннях тагорівських поезій цілим рядом європейських та американських композиторів. Окремо відзначимо цікаві аналітичні новели, присвячені творам українських композиторів П. Козицького й М. Лисенка. Можна погодитися з узагальнювальною думкою дисертантки про те, що “створення окремих пісень та циклів на вірші Р. Тагора стали своєрідним симптомом першої третини минулого століття, і показово те, що американські композитори почали проявляти інтерес до творчості минулого століття не пізніше, а то й раніше європейських колег. Це свідчить про не наслідування американськими митцями європейців, натомість, можемо констатувати паралельний характер творчих пошуків митців Старого та Нового світу” (с. 177). Наукова цінність цього розділу полягає у системності, послідовності аналітичних спостережень, виправданому використанні наукової метафорики, що супроводжуються загалом достатньою мірою узагальнень.

Отже, незважаючи на певні дискусійні аспекти цієї роботи, можна загалом погодитися з узагальнювальним твердженням дослідниці, що “присутність Р. Тагора у просторі культури першої третини ХХ століття посилила трансгресивні тенденції у мистецтві, розсунула межі уявлень про Схід, а відтак, викликала у композиторів бажання переглянути орієнталізм у нових реаліях” (с. 179-180).

Підсумовуючи наведені вище міркування стосовно змісту дисертації, можна зробити висновок, що питання, підняті і вирішені дисертантом у певних межах, мають перспективу подальшої розробки, а отриманні автором наукові результати є цінними не лише в теоретичній площині, а й у практичному сенсі. Адже вони можуть зацікавити як музикознавців, так і широке коло мистецтвознавців, культурологів, музикантів-виконавців і, безсумнівно, будуть використані у відповідних навчальних курсах.

Слід також відзначити, що для дисертації загалом є характерними панорамність і багатоаспектність, оптимальна стилістика викладу, добротність аналітичної роботи.

Однак, обов’язок рецензента примушує висловити деякі побажання, зауваження і поставити запитання:

1. Як вже було зазначено, у 3 розділі аналізується значна кількість маловідомих музичних творів. У зв'язку з цим, було б доречним залучення відповідного додатку з нотними прикладами.
2. У висновках до розділу 1 не вистачає чіткості у визначенні ознак “нового орієнталізму”.
3. Висновки до розділу 2 сформульовані занадто лаконічно.
4. У висновках до розділу 1 поняття «новий орієнталізм» пропонується авторкою “для впровадження у науковий дискурс в якості атрибутивної моделі для розгляду різних об'єктів культури у практиці модернізму і постмодернізму, відмежовуючи її як одну із стильових течій, яка може бути описана у діахронному і синхронному ракурсах” (с.52-53). Чи означає це, що запропоноване дисертанткою поняття розглядається як універсальне стосовно художньої практики як ХХ, так і першої чверті ХХІ століть?
5. Виходячи з тексту дисертації можна зробити висновок, що дисертантка розглядає поняття “модерний” і “модерністський” як тотожні. Хотілося б почути додаткові роз'яснення авторки щодо їх тлумачення.

Висловлені зауваження і побажання практично не знижують загалом високого наукового рівня даного дисертаційного дослідження і не впливають на його загальну позитивну оцінку.

Отже, дослідження Мамони Ангеліни Геннадіївни «"Новий орієнталізм" у музиці першої третини ХХ століття (на прикладі композиторських прочитань поезії Рабіндраната Тагора)», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 02 – культура і мистецтво за спеціальністю 025 – музичне мистецтво, є оригінальним, актуальним, самостійним і науково обґрунтованим, яке містить новизну, що відповідає чинним вимогам пп. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Зміст дисертації, її результати, викладені у Висновках, кількість апробацій, теоретичне і практичне значення,

дотримання академічної доброчесності дають підстави констатувати, що Мамона Ангеліна Геннадіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 – Культура і мистецтво, за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри
історії української та зарубіжної музики
Харківського національного університету мистецтв
імені І. П. Котляревського

Олександр Сердюк